

FUKUYAMA ve HUNTINGTON'DA İSLAM

İsmail ÖZ*

Özet: Sanayileşmenin sağladığı güçle Batı kapitalizmi, küresel bir ideoloji olarak liberal ve demokratik düzen fikrinin dünyaya yayılmasını sağlamış, liberal düşünce karşısına çıkan faşist ve komünist ideolojiler ise devamlılık sağlayamayarak çökmüştür. Komünizmin çöküşü, Fukuyama'nın '*Tarihin Sonu mu?*' adlı tezini Huntington'ın '*Medeniyetler Çatışması*' düşüncesiyle karşı karşıya getirmiştir. İslam ise her iki düşünürün tezleri doğrultusunda farklı iki değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Fukuyama tarafından tehlikesiz bir unsur olarak düşünülen İslam, Huntington tarafından gelecekteki çatışmaların kaynağı olarak değerlendirilmiştir. 11 Eylül 2001 Dünya Ticaret Merkezine yapılan saldırı, karşıt ideolojide iki düşünürü İslam konusunda yeniden düşünmeye sevk ederek, süreç içerisinde Fukuyama'nın Huntington'ın görüşleriyle paralellik gösteren fikirleri benimsemesine neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarihin sonu, medeniyetler çatışması, İslam.

1989 yılında Sovyet uydusu Doğu Almanya'yı Batı'dan ayıran Berlin duvarı, bir yıl sonra gerçekleştirilecek birleşmenin habercisi olarak yıkılır. 1991'de ise Batı sisteminin en büyük rakibi olan Sovyetler Birliği, komünist yönetimi altındaki devletlerin teker teker ayrılmalarının ardından varlığını sürdürümemeyerek parçalanır. Fukuyama'nın "*Tarihin Sonu mu?*" adlı makalesi de doğu Avrupa'nın yaşadığı bu gelişmeler esnasında yayınlanır. Yazısında Fukuyama Batı'nın liberal, demokratik ve ekonomik sisteminin tekliğini, yani evrensel bir değer gibi dünyanın her yerinde kabul gördüğünü ve bu sisteme geçmek için ülkelerin ciddi olarak girişimlerde bulunduğu görüşlerini ileri sürer. Liberalizme alternatif seçeneklerden biri olarak düşünülen İslam ise bu yazı içerisinde tehditkâr bir nitelik olarak değerlendirilmez. Çünkü Fukuyama'ya göre İslam'ın sunduğu teokratik devlet modelinin, yalnızca Müslüman olan toplumlara hitap edecek olması, dünya üzerinde hissedilebilir değişikliklere yol açmaz.¹

Fukuyama'nın ses getiren bu makalesindeki öngörülerine karşı çok sayıda yazı yazılır. Ancak bunlar arasında belki de en tatmin edici ve ilgi çeken, dört yıl sonra vatandaşı Samuel P. Huntington tarafından yazılan olur. Huntington sonradan kitap haline dönüştürdüğü "*Medeniyetler Çatışması*" adlı makalesinde ekonomik anlamda liberalizmin rakipsiz kalmış olabileceğini, ancak bu sefer de kültürel olarak ülkeler veya coğrafyalar arasındaki farklılıklardan dolayı, şimdilik dinmiş gibi görünen çatışma(lar)ın gelecekteki

* Arş.Gör., Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD.

¹ Francis Fukuyama, "Tarihin Sonu Mu?", der: Mustafa Aydın, Vadi Yayınları, Ankara, 2003, s.41-42.

kaçınılmazlığını vurgular. Ona göre “Batı’nın evrenselcilik taslaması, gittikçe artan ölçüde diğer medeniyetlerle, özellikle Çin ve İslam’la, çok ciddi çatışmalara neden olmakta”²dir. Huntington dahil olduğu Batı uygarlığının ekonomik ve siyasal olarak daha başarılı olduğundan bahsederek, Müslüman toplumların geleceklerinin karanlık olduğu varsayımında bulunur.³ Dahası 20. yüzyıla gelindiğinde İslam ve Batı uygarlığı arasında baş gösterecek kültürel çatışmaların nedenlerini sıralar: Müslüman toplumların nüfus artışı, bunun sonucunda ortaya çıkan işsizlik, işsiz Müslümanların başarısızlıkla sonuçlanan Batı’da yeni bir hayat ve iş kurma çabaları ve olumsuz sonuçlar neticesinde ötekini suçlayan bir tutum içerisinde aşırı cemaat yapılarına eklenmeleri.⁴

Fukuyama, Huntington’ın bu karşıt teorilerine yönelik olarak ilk kez “Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması” adlı eserinde değinir. Bu çalışmasında Fukuyama kültürel farklılıkların günümüzde giderek büyük önem kazandığını yadsımaz, ancak bu farklılıkların Huntington’ın öngördüğü gibi zorunlu bir çatışmaya da yol açacağı yönündeki varsayımı inkâr eder. Aksine Fukuyama farklı kültürlerin etkileşiminden doğan rekabetin, yaratıcı çözümler üretecek değişimlere yol açacağına inanır.⁵

İki düşünürün de tatmin edici boyutlardaki geleceğe yönelik varsayımları, 11 Eylül saldırılarıyla birlikte yeniden tartışma düzlemine taşınır. Amerikan başkanı Bush’un dünya kamuoyuna yönelik olarak, saldırılara verecekleri karşılığı Haçlı Seferlerine benzetmesi ve bu noktada *benimle ya da benim karşımdasınız* tutumu Fukuyama’nın Huntington’ın tezi karşısında yenilgiye uğradığı görüşünün artmasına ve Huntington’ın düşüncelerinin yeniden popülerleşmesine neden olur.

11 Eylül saldırılarından sonra Fukuyama’nın görüşlerini dile getirdiği ilk makalesi, “Hala Tarihin Sonundayız”da önceki görüşlerinin arkasında durduğu görülür. Yaşadığı zaman içerisinde de baskın gelmeye devam edecek olan siyasal sistemin, liberal demokratik sistem olduğu sözleri bu yazıda tekrarlanır.⁶ İslam ise demokratik batı siyasetinin ve kültürel değerlerinin yavaş yavaş batılı olmayan toplumlarca kabul gördüğü bir zamanda, modernliği tamamıyla reddedecek kişileri ortaya çıkaran tek sistem olarak itham edilir.⁷ Ancak Fukuyama terörist faaliyetleri gerçekleştiren kişilerin azınlık, aşırı dinsel bir

---

² Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev: Mehmet Turhan, Y.Z. Cem Soydemir, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2006, s.23.

⁴ Huntington, a.g.e., s.27.

⁴ Huntington, a.g.e., s.312.

⁵ Francis Fukuyama, *Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, çev: Ahmet Buğdaycı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s.21.

⁶ Francis Fukuyama, “Hala Tarihin Sonundayız”, *Tarihin Sonu mu?*, der:Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s.249.

⁷ Fukuyama, a.g.e., s.249.

cemaatin üyeleri olmaları sebebiyle, yapılan saldırıların bütün İslami topluluklarca kabul görmüş bir onaylamayla gerçekleştirilmiş olduğunun düşünülmemesi gerektiği üzerinde vurgu yapar.⁸

Bu yazısından bir ay sonra kaleme aldığı “*Hedefleri: Modern Dünya*” başlıklı yazısında Fukuyama, İslam’ın modernlikle sorunları olan tek dünya kültürü olduğu vurgusunu yeniden tekrarlar.⁹ Ancak bu yazıda aşırı dinsel grupların gerçekleştirdiği eylemlerin nedenlerinin sorgulandığı görülür. Fukuyama’ya göre Batının devlet siyasetinin laik olması, kadın hakları, cinsel özgürlük ve farklı inançları aynı potada eritebilmesi aşırı İslami gruplarca hedef seçilmesinde etkilidir.¹⁰ Çünkü İslami toplumlarca, özellikle Orta Doğu ülkelerince, modernleşme sürecinin kendi bünyesinde meydana getirdiği sorunların kaynağı olarak Batı görülmüş ve eski soyut dinsel söylemlere yönelinmiştir.¹¹ Fukuyama bu yazısında Huntington’ın söylemlerinde yer alan İslam’ın geleceğinin karanlık olduğu söylemine benzer olarak, petrol zengini Arapların sanayi toplumu oluşturma çabalarının olmadığı ve bunun yerine fanatik İslamcılarını destekleyen bir tutum içinde olduklarını belirtir.¹²

Huntington’ın *medeniyetler çatışması* öngörüsü Arnold Toynbee’nin büyük uygarlıkların ancak bir meydan okumayla karşılaştıklarında ve buna karşı koyabildiklerinde geliştiklerini iddia ettiği, “*Meydan Okuma ve Karşı Koyma*” tezine dayanır.¹³ Ona göre Sovyetlerin yıkılmasıyla rakipsiz kalan Batı uygarlığı gevşeyip, çökme tehlikesiyle karşı karşıyadır.¹⁴ Kendi ülkesi Amerika Birleşik Devletleri de sahip olduğu kültürel çeşitlilik ile bu tür bir tehlikenin içindedir. Huntington’ın bu şekilde düşünmesi, ülkesi Amerika’da edindiği gözlemleriyle ikna olunmuşluk taşır. “*Biz Kimiz?*” adlı eserinde farklı kültürel yapılardan gelen göçmen vatandaşların ABD ile tam olarak bütünleşemediklerini, ilk eklenim yerleri olan gettolar aracılığıyla geldikleri ülkelerin kültürel kimliklerini alt ulusçuluk biçimlerine dönüştürdüklerini belirtir.¹⁵ Huntington için böylesi bir durumun tehlikesi açıktır. Ona göre “*Amerikan ulusal kimliği, onu alttan çökertecek olan çok kültürlülük*”¹⁶ ile karşı karşıyadır. Huntington’ın böyle düşündüğü bir anda 11 Eylül saldırıları kurtarıcı vazifesi görür. Ernest

⁸ Fukuyama, a.g.e., s.250.

⁹ Francis Fukuyama, “Hedefleri: Modern Dünya”, Tarihın Sonu Mu?, der:Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s.255.

¹⁰ Fukuyama, a.g.e., s.255.

¹¹ Fukuyama, a.g.e., s.256.

¹² Fukuyama, a.g.e., s.257.

¹³ Emre Kongar, Küresel Terör ve Türkiye “Küreselleşme, Huntington, 11 Eylül”, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s.46.

¹⁴ Kongar, a.g.e., s.46.

¹⁵ Samuel P. Huntington, ‘Biz Kimiz?’ Amerika’nın Ulusal Kimlik Arayışı, çev: Aytül Özer, CSA Global Yayın Ajansı, İstanbul, 2004, s.5.

¹⁶ Samuel P. Huntington, “Sağlam Milliyetçilik”, çev: Gaye Gökcalp, Nurgün Oktik, 2007 Doğu Batı Dergisi Sayı:41, s.80.

Renan'ın dediği gibi “*ortak acı, sevinçten daha birleştiricidir. Milli hatıralar arasında yaslar zaferlerden daha makbuldür. Zira yas görev yükler, ortak çabayı emreder.*”¹⁷ Böylesi bir saldırıyla birlikte Amerikalıların ulusal kimlik duyguları ve Amerikalı olma üst kimliği canlanma imkânı bulur.¹⁸ Ve bu noktada Huntington can alıcı soruyu sorar: “*Amerikalılar... tehdit altında olmadıkları zamanda aynı başarıyı sürdürebilecekler mi?*”¹⁹ Sorunun, geleceğe dönük olarak *ötekilerin* de var olması gerektiği doğrultusundaki kararlılığı ve terörist eylemleri gerçekleştirenlerin Müslüman olmasından ötürü, İslam'ın Batı için komünizmden sonra yeni bir tehlike olarak hedeflendirilmesine neden olur.

11 Eylül saldırılarından sonra Bush yönetimi Afganistan ve Irak'taki tutucu yönetim biçimlerini yıkacak bir rejim değişikliği siyasetini, dış politika gündeminin odağına yerleştirir.²⁰ Yapılan eylem, savaş gücüyle yıkılacak olan siyasi kurumların yerine, Batılı tarzda ve kukla yönetim biçimlerini koymak olur. Fukuyama tarafından *devlet inşası* olarak tanımlanan bu iş, “*yeni idari kurumların yaratılması ve var olanlarının güçlendirilmesi*”²¹ olarak tanımlanır. Fukuyama'nın kültürel rekabetin olumlu olduğu yönündeki düşünce çizgisi, farklılık oluşturan devletlerin Batı'nın liberal demokratik çizgisinin dışına çıktığı durumlarda dış müdahaleler aracılığıyla yapılandırılmaları yönündeki görüşleriyle artık sapma gösterir. Böylece Fukuyama'nın Batı'nın liberal ve demokratik özelliğini, olması gereken en iyi siyasal tutum göstergesi olarak kabul etmesi onu, Huntington'ın düşünceleriyle uzlaşır hale getirir.

Tüm bunların tartışıldığı noktada Türkiye, laik yönetim anlayışıyla Batı'yla uyumluluğa sahip olduğunu vurgulayan ve Batı tarafından kendisine atfedilen *ılımlı İslam* adı altında takdir toplasa da, aynı şey geride kalan İslam ülkeleri için de düşünülebilir miydi sorusuna Fukuyama, “*bu son derece olasılık dışıdır*”²² diyerek cevap verir.

Sonuç olarak, 21. yüzyıla geldiğimiz şu anda, ulusal birlik ve Amerikalı olma duygusunu yitirmiş bireylerin artış gösterdiği ABD, sahip olduğu heterojen nüfusu tek bir bütün içinde tutmanın en temel kaynağı olarak, Huntington'ın teorilerinde yerini bulan meydan okumalara karşı koymakta görmüştür. Afganistan ve Irak Savaşı meydan okumalara karşı verilen birer cevap olarak, Amerikan'ın zaafa uğramış ulusal kimlik krizini yeniden

¹⁷ François Georgeon, “Suyu Arayan Adamı Yeniden Okurken”, çev: Tuvana Gülcan, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik, Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.36.

¹⁸ Samuel P. Huntington, ‘Biz Kimiz?’ Amerika’nın Ulusal Kimlik Arayışı, s.12.

¹⁹ Huntington, a.g.e., s.12.

²⁰ Francis Fukuyama, Neo-Conların Sonu, Yol Ayrımındaki Amerika, çev: Hasan Kaya, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.39.

²¹ Francis Fukuyama, Devlet inşası, 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim, çev: Devrim Çetinkaya, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s.7.

²² Francis Fukuyama, Neo-Conların Sonu, s.186.

kazanmasında önemli işlevler sergilemesine vesile olmuş ve gelecekte de ulusal kimlik duygusunun pekiştirilmesi açısından bu savaşların kaçınılmazlığına işaret etmiştir.

Fukuyama ise saldırılar sonrasında ortaya koyduğu, demokrasi dışı düzlemlerin liberal bir çizgiye getirilmesi düşüncesinin peşinde, İslami toplumların terörü destekleyici tutumlarını engellemeye yönelik inşa süreçlerine yönelerek, Huntington'ın çatışmacı yaklaşımını liberalizmin teklifiğini devam ettirmeye yönelik olarak kendine tekrar uyarlamıştır. Ve diyebiliriz ki Fukuyama ve Huntington'nın karşıt tezleri, yaşanan savaşlar ve sonrasında ki inşa süreçleriyle iç içe geçmiştir. Huntington'ın çatışmalara dayalı yeni dünya düzeninin kurulması, Fukuyama'nın batıya uyumlu devlet inşası, Amerikalı her iki yazarın da hararetle savunduğu liberal demokratik yönetim anlayışının mutlak egemenliğini ve bunun sürekli taşıyıcısı olarak kendini ötekilerden ayıran Batı'nın üstün olma düşüncesini sürdürmeye yönelik görüşler olarak ortak paydayı buldukları görülür.

Abstract: The capitalism of the West with the power provided by industrialisation caused to be spread the thought of liberal and democratic order to the world as a global ideology. However fascist and communist ideologies built-up against liberal thought didn't get continuity and collapsed. The collapsing of communism confronted the thesis of 'Has History Ended?' of Fukuyama with 'Crash of Civilization' of Huntington who are the two important American intellectuals. And Islam was considered differently by those intellectuals in their thesis. Fukuyama thought that Islam was not a danger for liberalism. Contrary to him, Huntington argued that Islam would be the reason for the crashings between the West and East cultures in the future. After suicide attacks to the World Trade Center in 11 September 2001, being the opposite to each other Fukuyama and Huntington reviewed their foresights about Islam. And in the course of time it was seen that Fukuyama started to adopt ideas being paralel to Huntington's those.

Key Words: End of history, crash of civilizations, Islam.

Kaynakça

- Fukuyama, Francis, Devlet inşası, 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim, çev: Devrim Çetinkaya, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.
- ....., Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması, çev: Ahmet Buğdaycı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- ....., "Hala Tarihin Sonundayız", Tarihin Sonu mu?, der:Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Vadi Yayınları, Ankara, 1999.
- ....., "Hedefleri: Modern Dünya", Tarihin Sonu Mu?, der:Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Vadi Yayınları, Ankara, 1999.
- ....., Neo-Conların Sonu, Yol Ayrımındaki Amerika, çev: Hasan Kaya, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- ....., "Tarihin Sonu Mu?", der: Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Vadi Yayınları, Ankara, 1999.

- Georgeon, François, “Suyu Arayan Adamı Yeniden Okurken”, çev: Tuvana Gülcan, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik, Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Huntington, Samuel P., ‘Biz Kimiz?’ Amerika’nın Ulusal Kimlik Arayışı, çev: Aytül Özer, CSA Global Yayın Ajansı, İstanbul, 2004.
- ....., Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, çev: Mehmet Turhan, Y.Z. Cem Soydemir, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2006.
- ....., “Sağlam Milliyetçilik”, çev: Gaye Gökalp, Nurgün Optik, 2007 Doğu Batı Dergisi Sayı:41.
- Kongar, Emre, Küresel Terör ve Türkiye “Küreselleşme, Huntington, 11 Eylül”, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.